

Раде Славковић

Војна академија, Универзитет одбране, Београд

Ненад Милошевић

Војна академија, Универзитет одбране, Београд

ЗНАЧАЈ И УЛОГА АРКТИКА У КОНТЕКСТУ ГЛОБАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак

Арктик је подручје са значајним ресурсима. Са аспекта међународне политике, област Арктика се раније сматрала „политичком периферијом“, док је данас је сасвим извесно да представља „јабуку раздора“ у међународним односима. Посебно од момента када је постао тема озбиљних расправа о међународном и морском праву у Уједињеним нацијама у поступку решавања граничних спорова. Сама могућност да се границе *Поларног круга* могу тумачити на више начина, представља потенцијално извориште сукоба међу заинтересованим државама што је и мотивисало ауторе да детаљније сагледају Арктичку област са становишта његових потенцијала и утицаја на међународну безбедност.

Кроз призму међусобне зависности климатских промена на Арктику и доступности његових транспортних, енергетских и рудних потенцијала, овај рад анализира тренутно међународно окружење, са циљем доношења закључка о евентуалној појави и могућим даљим правцима кретања спорова међу заинтересованим државама. Иако значајно удаљена од наше државе и њених интереса, међународна дешавања фокусирана на Арктик у битној мери утичу на све становнике планете, како са становишта спољне политике и одбране, тако и са становишта енергетске безбедности.

Кључне речи: Арктик, поларни круг, енергија, ресурси, пловни пут, утицај, геостратегија, енергетска безбедност

УВОД

Реч Арктик потиче од старогрчке речи „ο Арκτικός“ (фонетски „арктикос“), у преводу „подручје Великог медведа“, у аналогiji са положајем поларне звезде и сазвежђа „Мали и Велики медвед“. Корелацију можемо наћи и у речима „ο άρκτος“ („бели медвед“) и „η αρκούδα“ („медвед“).

Северни пол открила је 1909. године експедиција коју је водио Роберт Пири. Појам „Северни пол“, односи се на фиксну тачку, северни земаљски пол,¹⁾ која представља врх планете, северну тачку кроз коју пролази замишљена оса планете. Северни поларни регион Земље састоји се од огромног океана окруженог копном. Између залеђеног северног пола и шумовитог суб-арктичког подручја, налази се огромно пространство под ситним растињем тундре, док снег и лед покривају већи део арктичког тла и морске површине. Регион је настањен широким спектром врста биљака и животиња, копнених и морских, као и људима који живе у најекстремнијим условима на нашој планети. Због таквог карактера окружења, живот на Арктику је рањив и нестабилан чак и током релативно кратког периода лепог времена.

У већ врло сложеним условима, поремећена је стабилност владајућих метеоролошких фактора. Сваке године количина отопљеног леда у летњем периоду поставља рекорд. Зимски период је скраћен за две седмице, а просечна температура је порасла између пола и 2 степена целзијуса у односу на податке од пре једног века. Изненадне олује и екстремни мразеви у стању су избрисати читаву генерацију младих животиња и биљака.

„Област поларног круга“, дефинише се границама на географској ширини севера, а где сунце не излази изнад хоризонта током зимског (21. децембар) и где не пада испод хоризонта током летњег солстиција (21. јун), тј. област „Поноћног сунца“ или „Поларног дана“ (66° 33' 39" северно од екватора). Обухвата делове Северног леденог океана²⁾ и ивичних мора, као и територије Норвешке, Шведске, Финске, Русије, САД, Канаде, Данске (Гренланд) и Исланда.³⁾

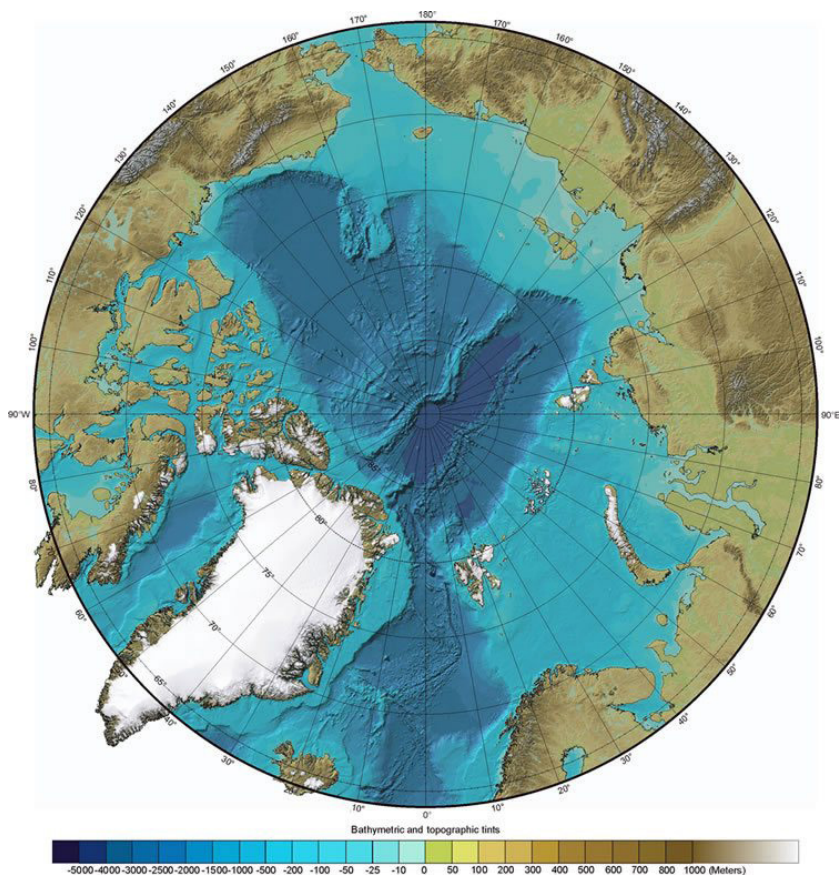
1) Постоји и магнетни северни пол, чија се локација мења услед промена у магнетном пољу планете.

2) Другачије зван и „Арктички океан“.

3) Maxwell John Dunbar et. al., *Arctic*, Encyclopedia Britannica, Internet, <https://www.britannica.com/place/Arctic#ref518847>, 15/09/2016.

Други начин дефинисања граница поларног круга узима у обзир границе вегетације, климатске границе, степен пружања копна под вечитим ледом, као и обим морског леда у океану.

Слика 1. Приказ географског положаја поларног круга

Извор: *Arctic Ocean Map and Bathymetric Chart*, Internet, <http://geology.com/world/arctic-ocean-map.shtml>, 15/09/2017.

Под појмом „Арктичка област“, сматра се регија површине око 21 милион квадратних километара (око 1/3 под сталним ледом), која се пружа околу северног пола, минимално до линије „Поларног круга“, а максимално до 60-тог степена северне географске ширине земље. Границом Арктика се сматра и изотерма од 10 степени целзијуса.

Подручје се, углавном, простира снежним пошумљеним просторствима северних земаља, са популацијом од око десет

милиона људи који већином живе у градским насељима. Аутохтоно домородачко становништво данас чини 10% укупне популације. Минимална температура се спушта зими до око -40 степени целзијуса, а просечна надморска висина је око 0,3м.

Могућност да се границе Поларног круга тумаче на више начина, представља потенцијално извориште сукоба међу заинтересованим државама.

Са аспекта међународне политике, раније се област Поларног круга сматрала „политичком периферијом“, услед географске издвојености од остатка света. До пре само деценију или две, тешко је било замислити да ће Арктик икада бити у унутрашњим политичким агендама северних, а још мање европских и азијских држава ван Поларног круга. Данас је скоро сасвим извесно да Арктик представља „јабуку раздора“ у међународним односима од како је постао озбиљна тема расправа у међународном и морском праву у поступку решавања граничних спорова.

1. КЛИМАТСКЕ ПРОМЕНЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ

Арктик је увек био изазов за истраживаче. Међутим, климатске промене чине област све доступнијом. Топљење леда се прати путем сателитских слика од 1979. године. Бројни научни докази сведоче да ће, у скорој будућности, арктичка област бити смрзнута само током зиме. Очекује се и да ће отопљени лед у Северном леденом океану створити еколошку неравнотежу на земљишту које је шест пута веће од површине државе Калифорније у САД.

Прво пловило које се приближило северном полу без помоћи ледоломаца, био је руски истраживачки брод „Академик Фјодоров“ у августу 2005. године. Та чињеница је била повод великог интересовања светских компанија, како ради смањења трошкова транспорта робе Панамским и Суецким каналом, тако и ради могућности индустријализације севера богатог минералима, енергентима и рудама.

Генерално, у последњих 30 година Арктик је изгубио око 41% свог леденог покривача. Са преко 8 милиона квадратних километара 1980. године, површина под ледом је доспела на око 4,2 милиона квадратних километара до августа 2012. године. Постепени распад хиљадугодишњих ледених плоча значи да је Арктик почео да се трансформише у водену површину која ће бити покривена само танким сезонским ледом у зимском периоду, док ће иначе бити потпуно пловна.

У области те величине и разноврсности, постоје значајне разлике у клими у зависности од региона. Динамика загревања није идентична у свим областима.

Према последицама, регистроване климатске промене се могу груписати по следећем:

а) Нагли пораст спољне температуре током зиме последњих деценија, довео је до пораста просечне температуре на Аљасци и западним деловима Канаде за 3-4 степена Целзијуса у последњих пола века. Тај тренд ће достићи ниво повећања од 2 до 9 степени целзијуса до 2100. године. Посебно ће бити изражен у областима где је већ забележено рапидно губљење леденог покривача.

б) Све обилније и раније појављивање речних токова доводе до снижавања просечне температуре и смањења салинитета воде у рубним морима.

в) Површина снежног покривача смањена је за око 10% у последњих 15-30 година (у зависности од области). До око 2070. године, очекује се губитак додатних 10-20% површина под снегом. Овакав тренд ће битно утицати на однос падавина кише и снега, а посебно у субарктичким областима са просечним температурама око 0 степени.

г) Количина падавина је током претходних 100 година повећана за око 8%, а очекује се још динамичнији раст од 10 - 20% у наредном веку. На тај начин се додатно повећава просечна температура и уносе велике промене у хидрологију и екосистеме.

д) Топљење леденог покривача помера јужне границе вечитог леда за неколико хиљада километара ка северу. Повећање тренда се очекује у наредним деценијама.

ђ) Трајање „леденог периода“ је смањено последњих деценија за око 20 дана током године у појединим пределима. Ледени покривач на језерима и рекама се све спорије формира, а све брже отапа. Овај феномен се јавља углавном у Северној Америци и западној Евроазији.

е) Маса отопљених глечера на територији Аљаске представља око половине укупне масе глечера у свету. Њихово топљење за директну последицу има повећање нивоа мора.

ж) На морским површинама, површине под ледом смањене су за око 15-20% у последњих 30 година. Процена је да ће половином текућег века морске површине остати потпуно без леда. Индиректна последица биће промена количине влаге у северним приморским областима током лета, додатно убрзање топљења глечера и повећање броја лутајућих ледених поља.

з) Ниво мора широм света порастао је од 10 до 20 центиметара у претходних 100 година, са тенденцијом да се до 2100. године повећа за додатних 30 – 50 центиметара. На Арктику се очекује већи пораст нивоа мора од остатка света. На тај начин се битно умањује расположива копнена површина за становање и производњу хране.

и) Смањење салинитета у океанима директно доводи до смањења густине, посебно у водама Северног леденог океана и у северном делу Атлантика. Наставак овог тренда ће вероватно довести до промена регионалних климатских образаца.

2. ПОТЕНЦИЈАЛ АРКТИКА

До пре око деценије, економски значај Арктика је био практично ограничен на рибарство, индустријски лов на морске сисаре због коже и лимитирано бушење ради експлоатације нафте и гаса. Након повећања површине без леда и проналаска велике количине угљоводоника, економски интерес за Арктик је значајно порастао.

Релевантне процене⁴⁾ сугеришу да се у тлу Арктика налази око четвртине укупних светских резерви у износу од око 90 милијарди⁵⁾ барела сирове нафте и око 1,55 квадрилиона кубних метара природног гаса, као и разноврсне руде, минерали и драго камење. Развојем технологије и ослобађањем тла од леда, створени су услови за њихову експлоатацију.

Процене наводе да се једна трећина још неоткривених резерви гаса у целом свету налази северно од граница Арктичког круга, тј. већином ван обале, али у границама шелфа.⁶⁾ На те резерве, сразмерно право учешћа полажу све државе које излазе на Северни ледени океан.

Процене нафтних поља показују њихову присутност на око 13-14% тла. Аљаска се сматра географским регионом са најбо-

4) Марко Филијовић, „Територијално разграничење на Арктику“, *Војно дело*, Медија центар „Одбрана“, Београд, бр. лето 2010, стр. 93.

5) Што представља глобалне потребе потрошње за период од око 36 месеци. Процене се битно разликују у односу на процењиваче и време када су вршене. Тако, на пример, *British petroleum* током 2009. године, изнео је процену да се у региону Арктика налази укупно око 200 милијарди барела нафте, односно око 25-50% свих светских резерви угљеноводоничних горива. Са друге стране, Геолошка служба САД износи процену о 47,3 билиона кубних метара природног гаса.

6) „Континентална полица“ или „континентални шелф“, продужени део копна који се налази испод површине плитког мора.

гатијим нафтним потенцијалом,⁷⁾ садржаја од 22-26 милијарди барела нафте. Експлоатација тих резерви је привлачна⁸⁾ јер су смештене у много стабилнијој геополитичкој зони него на Блиском истоку. Осим тога, актуелна цена нафте, и поред великих осцилација на берзама (од око 40 до 168 америчких долара по барелу у последњих 10 година), недвосмислено указује на закључак да је њена експлоатација из извора у приморским подручјима поларног круга врло исплатива. На територије које Русија већ поседује или на које претендује, отпада око 60% свих процењених количина. Према тренутној ситуацији, на основу података о изворима нафте које је могуће експлоатисати, Русија има резерве у износу од око 29 милијарди тона, што омогућава њихову експлоатацију током наредних 57 година. Међутим, према наводу министра природних ресурса Русије Сергеја Донског,⁹⁾ Русија на располагању има дупло мању количину, тј. за наредних 28. година. Такве процене су разлог руске ужурбаности у припремама за експлоатацију резерви на Арктику. Русија је још током 2001. године пријавила своје право на део Арктика¹⁰⁾ тврдећи да Арктик лежи на спољном делу руског шелфа. Захтев је одбијен у УН са образложењем да не постоји довољно научних доказа за руске тврдње. Руски захтев је обновљен 2015. године, овог пута оснажен резултатима истраживања из 2007. године употребом батискафа (када је на дно постављена титанијумска руска застава).

Сваки подухват у смеру олакшања и унапређења експлоатације арктичких природних ресурса ограничен је екстремним метеоролошким условима, како са аспекта практичне могућности извођења, тако и са финансијског становишта. Трошкови производње су значајно увећани условима транспорта и одржавања потребних индустријских машина и опреме, транспорта производа и увећањем других логистичких трошкова. Потенцијална опасност од еколошких акцидената представља сасвим посебан ниво ризика у овом случају. Значајна практична добит светске економије биће

7) Elisabeth Kolbert, *Field Notes from a Catastrophe: Man, Nature, and Climate Change*, Bloomsbury USA, 2006, стр. 46.

8) „Дозадећи мултиполаризам, просторна редистрибуција војне, политичке и економске моћи, а нарочито удари економско-финансијских криза, показали су да природни ресурси нису небитни у постмодерном развоју.“ – Миломир Степић, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016, стр. 633.

9) Елена Березина, „Есть ли жизнь без нефти“, *Российская газета*, 17.03.2016.

10) Руски захтев се односи на површину од око 1,2 милиона квадратних километара и померање граница ексклузивне економске зоне на 350 NM од полазне линије, у складу са Конвенцијом УН о морском праву (UNCLOS 82), која ће детаљније бити објашњена у наредном делу рада.

унапређење могућности транспорта робе новим пловним путевима преко Арктика и развој трговинске делатности на северу.

Војностратегијски значај поларног региона је обновљен током периода хладног рата, када су нуклеарне подморнице и интерконтиненталне ракете промениле статус Арктика у морску стратегијску зону.¹¹⁾

Пловни путеви Арктичким океаном настали топљењем леда су „Северни морски пут“, ¹²⁾ близином евроазијске обале и „Севернозападни пролаз“ у Северној Америци. Осим поменутих, предвиђа се успостављање и „Трансарктичке руте“, која би водила средином Арктичког океана, под хипотезом да се отопи довољна количина леда на крајњем северу. Поменуте комуникације ће, према тврдњама Данског института за међународне студије,¹³⁾ значајно умањити трошкове и време транспорта комерцијалне робе у данима и ванредне трошкове изазване пиратеријом и кријумчарењем. Северним путем руски бродови плове већ последњих стотинак година, а осталим пловилима је доступан од 1991. године, када се распао Совјетски савез.

Једини мореуз са званично признатим „међународним“ статусом је Берингов мореуз, који спаја Пацифик са Арктичким океаном. Поморски саобраћај Беринговим мореузом је редован и користи се углавном за транзит транспортних комерцијалних бродова.

Перспектива „Арктичког канала“ не лежи само у економичнијем, већ и у безбеднијем транспорту. Такозвани „Северни морски пут“ ће смањити растојање између лука Ротердам у Холандији и Јокохама у Јапану са садашњих око 11200 наутичких миља¹⁴⁾ на само 6500 NM, избегавајући пролаз кроз Суецки канал и смањујући транспортни пут за око 40%.

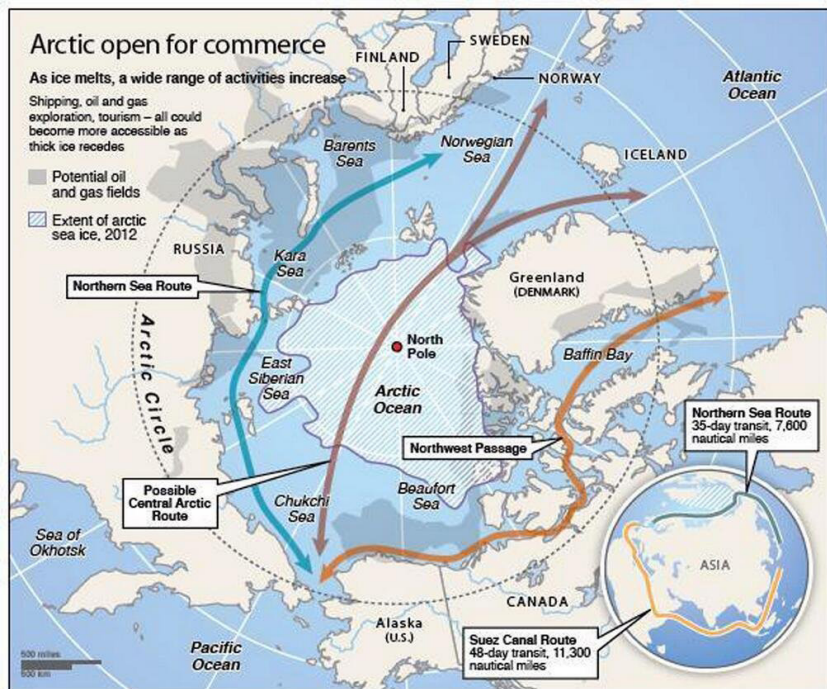
11) „Некада је важило „Ко влада морима влада светом“, ... “ – преузето од Милош Кнежевић, *Призма геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 133.

12) Другачије зван „Североисточни пролаз“, положај приказан на слици 3.

13) Svend Aage Christensen, *Are the Northern Sea Routes Really the Shortest?*, Danish Institute for International Studies, March 2009, стр. 2 и 5.

14) 1 наутичка миља = 1852 метра, у даљем тексту „NM“.

Слика 2. Приказ главних постојећих и потенцијалних пловних путева

Извор: *Business insider*, Internet, <http://static.businessinsider.com/image/53750c126bb3f72e37360e2c-1200/image.jpg>, 29/09/2016.

Осим тога, путовањем кроз „Севернозападни пролаз“ скратиће се водени пут од Сан Франциска до Ротердама за око 2000 NM, односно за око 25% од тренутне трасе кроз Панамски канал, која је дуга 9000 NM. Финансијске надокнаде на име транзитних такси за пролаз Суецким и Панамским каналом, трошкови горива и други везани расходи, умањили би се за око 20%. За велике танкере, који својом конструкцијом нису у могућности да пролазе кроз Панамски и Суецки канал, већ путују преко рта Добре наде или рта Кејп хорн, уштеда ће бити још већа, посебно узимајући у обзир делатност сомалијских пирата и нестабилност регије Средњег истока.

Ове чињенице добијају на важности и са аспекта раста цена горива и све веће потребе за брзином у испоруци робе. Смањење дужине транспортних морских путева за око 40% могло би да изазове потпуну промену функционисања система светске трговине.

Слика 3: Упоредни приказ дужина најважнијих пловних путева

Are the northern sea routes really the shortest?
Distance in km between harbours using various southern and northern routes

Route	Panama Canal	Northwest Passage	Northeast Passage	Suez and Malacca
London - Yokohama	23.300	15.930	13.841	21.200
Marseilles - Yokohama	24.030	16.720	17.954	17.800
Marseilles - Singapore	29.484	21.600	23.672	12.420
Marseilles - Shanghai	26.038	19.160	19.718	16.460
Rotterdam - Singapore	28.994	19.900	19.641	15.750
Rotterdam - Shanghai	25.588	17.570	15.793	19.550
Hamburg - Seattle	17.110	15.270	13.459	29.780
Rotterdam - Vancouver	16.350	14.330	13.445	28.400
Rotterdam - Los Angeles	14.490	15.790	15.252	29.750
Gioia Tauro (Italy) - Hongkong	25.934	24.071	21.556	14.093
Barcelona - Hongkong	25.044	23.179	20.686	14.693
New York - Shanghai	20.880	17.030	19.893	22.930
New York - Hongkong	21.260	18.140	20.982	21.570
New York - Singapore	23.580	20.310	23.121	18.770

Marginally longer route Shortest route

All numbers calculated by Frédéric Lasserre in SIG Mapinfo, except the numbers for the Northeast Passage through the Kara Strait south of Novaya Zemlya which have been calculated in Google Earth by Svend Aage Christensen.

Извор: Svend Aage Christensen, *Are the Northern Sea Routes Really the Shortest?*, нав. дело, стр. 2.

Међутим, експлоатација водених путева северним морима имаће и своје негативне последице. Непредвидљиви и оштри климатски услови, комбиновани са појавом огромних ледених блокова и недостатком искуства у пловљењу тим водама, претвориће транспорт у екстремно ризичан подухват, са великом могућношћу контаминације арктичког екосистема. За сигурно путовање Арктичким океаном, чак и током летње сезоне, биће потребне деценије док се водена површина потпуно не ослободи леда. Још дуго ће несметана и безбедна навигација на Арктику бити могућа само током топлих и светлих летњих месеци, уз пратњу ледоломаца на дугим путовањима.

Ови услови изискују постојање флоте са модерним пловилима посебних карактеристика, чији трошкови изградње и одржавања у оштрим климатским условима још увек значајно утичу на цену транспорта. Споро кретање флоте и кашњења у трговини су незаобилазни фактори у поларним условима. Такође, појава акумулирања леда на пловилима утиче на смањење њихове могућности за превоз корисног терета.

Омогућавање пловидбе Арктичким океаном ће довести до развоја трговине и омасовљавања коришћења тих водених путева,¹⁵⁾ То, опет, доводи до могућности да транспортна и путничка пловила, будући нафтни и гасни терминали и црпне станице постану објекти евентуалних пиратских делатности или терористичких дејстава. Као по закону спојених судова, оваква процена директно условљава развој и промене у индустрији услуга обезбеђења. Све побројано и даље приморава осигуравајуће куће да премије осигурања бродова и транспорта овим путевима држе на врло високом нивоу.

3. ГЕОПОЛИТИЧКИ ЗНАЧАЈ

Ради бољег разумевања геополитичких збивања са темом Арктика, потребно је навести неколико историјских догађаја. Године 1952, у Ослу је основан Нордијски савет, као саветодавно тело у нордијским земљама¹⁶⁾ и аутономним регијама,¹⁷⁾ а ради сарадње у политичким, еколошким, едукативним, финансијским и правним областима. Године 1971. основан је и Нордијски Савет министара, као кооперативни форум парламената држава-чланица Нордијског савета. Током јуна 1991. године, одржана је Министарска конференција о заштити животне средине Арктика у Рованиемију (Финска), где је потписана „Декларација о стратегији заштите животне средине Арктика“,¹⁸⁾ која је послужила као основ за касније формирање „Арктичког савета“, 19. септембра 1996. године. Тада је осам обалских држава Арктика¹⁹⁾ потписало Декларацију о оснивању у Отави. У рад Арктичког савета су укључени и представници аутохтоних народа²⁰⁾ на Арктику у својству посматрача. Арктички савет је прва заједничка иницијатива која обухвата свих осам обалских држава и показао се као зачетник нових међународ-

15) Swedish Defence Research Agency, “Geopolitics of Climate Change: Challenges to the International System”, user report, December 2007, стр. 110.

16) Данска, Финска, Исланд, Норвешка и Шведска.

17) Гренланд, Фарска и Оландска острва.

18) *Arctic Environmental Protection Strategy – AEPS*, 14.06.1991.

19) САД, Русија, Данска, Норвешка и Канада, као и Исланд, Финска и Шведска, чије су територије делимично обухваћене Арктиком.

20) Алеути, Атрабаскани, Гуичи, Инуити, Саами и Руски савез аутохтоних народа Севера. Статус привремених посматрача имају и државе Турска и Европска унија, а статус сталних посматрача имају Кина, Француска, Немачка, Индија, Италија, Јапан, Северна Кореја, Шпанија, Велика Британија, Сингапур, Пољска и Холандија. Осим наведених и више невладиних организација учествују у раду Савета као посматрачи.

них савеза, али и извориште потенцијалних будућих сукоба. Сукоби интереса су последице вишестране потражње за енергетским изворима, новим поморским путевима, експлоатацијом природних богатстава, као и тежњом за одржањем поузданог нивоа енергетског снабдевања.

Крајем маја 2008. године, у Илулисату на западу Гренланда, одржана је конференција о Арктичком океану, где су учествовале обалске земље – САД, Русија, Данска, Норвешка и Канада. Током конференције је усвојена Декларација о спровођењу међународног поморског права на Арктику (тзв. „Илулисатска декларација“²¹⁾) и којом се регулишу права и обавезе везана за демаркацију спољних граница шелфова, заштиту екологије мора, слободу пловидбе, научна истраживања морских дубина и друго. Успостављен је правни оквир за решавање свих евентуалних будућих неслагања у међусобним захтевима.

Арктик не потпада ни под један од међународних правних регулаторних оквира којим би се потпуно обезбедио конкретан режим пуне заштите, јер не припада ни једној земљи. Према члану 76 Конвенције УН о поморском праву,²²⁾ државе чија територија излази на морску површину имају суверенитет над територијалним морем – у водама до линије 12 NM од полазне линије за одређивање ширине територијалног мора.²³⁾ Обалске земље могу границе ексклузивне економске зоне²⁴⁾ проширити за 200 NM на морску површину ако у року од 10 година од дана подношења захтева за признавање докажу да се њихов континентални шелф пружа испод површине мора више од 200 NM.²⁵⁾ Како би доказ био прихватљив,

21) *The Ilulissat declaration, Arctic ocean conference*, Ilulissat, Greenland, 27–29 May 2008.

22) Конвенција УН о морском праву (UNCLOS 82) *United Nations Convention on the Law of the Sea*, потписана 10. децембра 1982. године, на снази од краја 1994. године. Ову Конвенцију, Норвешка је ратификовала 1996. године, Русија 1997. године, Данска 2004. године док је САД још увек нису ратификовале.

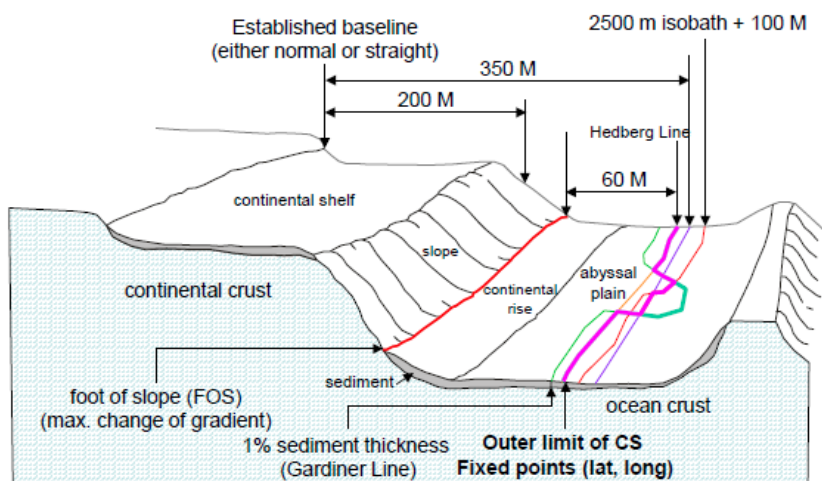
23) Vojislav Mićunović, *Primjena propisa Konvencije Ujedinjenih nacija o pravu mora na razgraničenje suverenosti mora i razvoj pomorstva Crne Gore*, Štamparija Obod DD, Cetinje, 2009, стр. 8.

24) Зона суверених права за истраживање, експлоатацију, очување и управљање живим и неживим природним ресурсима на дну и подземљу морских површина, као и предузимања свих других активности за економску експлоатацију, попут производње енергије из воде, морских струја и ветрова. Јурисдикција је утврђена међународним и домаћим законима о формирању и употреби вештачких острва, инсталација, структура, о научном истраживању мора, као и заштити и очувању морске средине.

25) Епиконтинентални појас обале обухвата дно и подземље подморских подручја које се протеже изван територијалног мора, до максималне удаљености од 200 NM од полазне линије. Не обухвата подручје дубоког океанског мора, него мора бити део континенталне плоче – шелфа. Спољне границе епиконтиненталног појаса се прерачунавају на основу ширине континенталног руба, тј његовог првог појаса -

потребно је да га научно призна надлежна комисија УН за разграничење континенталног шелфа. Пошто шелф може бити ширине и више од 200 NM,²⁶⁾ Конвенција УН о праву мора прописује да епиконтинентални појас може бити ширине и до 350 NM од полазне црте. У томе битну улогу игра и дубина мора јер спољна граница појаса сме бити најмање 100 NM унутар изобате од 2500 метара. Право истраживања и експлоатације живућих врста и неживих материја са дна и подземља имају само обалске државе.

Слика 4. Шема епиконтиненталног појаса

Извор: Charlotte Salpin, *The Continental Shelf beyond 200 M, The Commission on the Limits of the Continental Shelf and its work*, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal affairs, United Nations, nov 2015, стр. 8.

Норвешка и Совјетски Савез су током 1957. године постигли споразум о делимичном разграничењу, али нису ускладили ставове око поморске границе у Баренцовом мору. Баренцово море је богато рибљим фондом, а потенцијално и енергентима и важно је за обе државе. Такође, током јануара 1978. године, сагласиле су се о риболову у такозваној „Сивој зони“, а коначни споразум о раз-

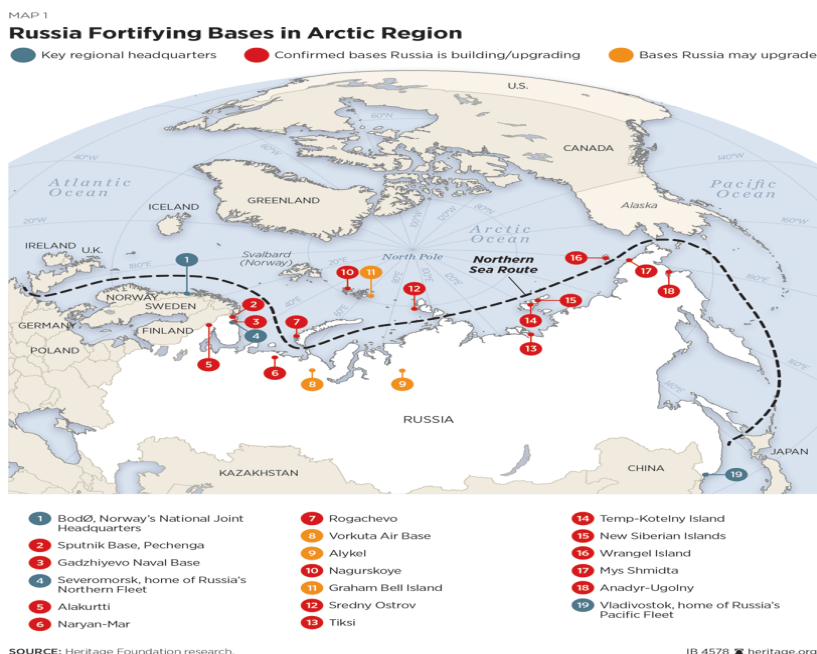
шелфа. Континентални руб иначе чини око 1/3 светског мора и састоји се од шелфа, косине и подножног подручја. *Шелф* је први појас уз обалу, који се благим нагибом продубљује до дубине 150-200 метара. Обично се протеже 70-300 км, а ретко и до 1000 км. Дебљина подморског талога на шелфу је око 3-5 км и светло обично допире до дна. То подручје је погодно за експлоатацију нафте и земног гаса због доступне дубине. На шелф се наставља *косина*, тј. појас наглог повећања дубине.

26) Roger M. Slatt, *Stratigraphic Reservoir Characterization for Petroleum Geologists, Geophysicists, and Engineers: Handbook of Petroleum Exploration and Production*, Vol. 6, Elsevier Science, 2007, chapter 8.

граничењу између Норвешке и Русије постигнут је априла 2010. године.

Према тренутним проценама,²⁷⁾ Русија већ увелико остварује своје планове о формирању наменских војних јединица и капацитета који ће бити распоређени на Арктику. Формиране су и потпуно нове јединице ранга бригаде, посебно опремљене и обучене за ратовање у арктичким условима.²⁸⁾ Са друге стране, нуклеарне подморнице САД од 2010. године патролирају изван територијалних вода Аљаске. Током 2010, 2012. и 2014. године, спроведене су вежбе јединица НАТО „Хладни одговор“ (“Cold response”) у арктичкој области где је учествовало око 16.000 војника као одговор на повећање присуства руских оружаних снага у близини северног пола.

Слика 5. Распоред тренутних и планираних војних капацитета на Арктику

Извор: *The Heritage foundation*, Internet, <http://www.heritage.org>, 01/10/2016.

27) Luke Coffey, Daniel Kochis, *NATO Summit 2016: Time for an Arctic Strategy*, The Heritage foundation, ISSUE BRIEF NO. 4578 June, 2016, стр. 3.

28) Мирослав Лазански, „Топљење леда подгрејало интересе великих сила“, *Политика*, 17.11.2012.

Недавно су и Кина, Индија, Јужна Кореја и Јапан почели показивати интерес за потенцијале области Арктика. Дешавања на Арктику су иницирала стварање нових међународних савеза у трговини, транспорту и евентуалној експлоатацији извора енергената на Арктику.

ЗАКЉУЧАК

Климатске промене, новооткривене резерве енергије и нови трендови у геополитичком обликовању Арктика, ланчано утичу на цео свет. Историја Арктика писана је спорим темпом природних промена током милиона година. Последњих година, околности се убрзавају геометријском прогресијом.

Нарушена природна равнотежа изазива низ еколошких проблема у осетљивом окружењу Арктика. Поред тога, најновија узнемиравајућа последична појава је цурење великих количина метана, који драстично убрзава ефекат стаклене баште. Драстичност ових промена ускоро ће се исказати и широм планете утицајем на биодиверзитет, глобалне климатске услове, водене површине и на широк дијапазон економских, политичких, индустријских и социјалних фактора. Опипљиви примери деловања промена климатских услова у северној хемисфери су до сада незабележене екстремне хладноће у САД (до -50 степени целзијуса), као и све чешће и обилније поплаве широм света.

Не могу се занемарити ни дешавања са аутохтоним популацијама у приморским подручјима Арктика, које у одређеним подручјима достижу и до 88% становништва. Њихова култура, животни стил и навике су се непоправљиво променили, што је већим делом узроковано променама у њиховој животној околини.

Сматра се да је доба енергетског обиља прошло и страх од недостатка енергије у директну зависност ставља појмове „глобална безбедност“ и „извори енергије“. Велика стопа економског развоја Кине, Индије, Тајланда и других, повећаће енергетске захтеве у свету. Пораст људске популације и постепено смањивање резерви енергената на планети узрокују стални раст њихових цена, што за последицу има економску нестабилност, политичка превирања и оружане сукобе широм планете. У таквим условима, потпуно је јасна важност новооткривених извора енергије на Арктику. Гранични спорови и спорови око права експлоатација мора тек сада добијају на значају. Са око 13% неискоришћених залиха светске нафте и око 25% залиха земног гаса, сваки квадратни метар ек-

склузивне економске зоне игра важну улогу свакој држави. Ситуацију додатно усложњава и чињеница да се око 80% ових резерви налази у близини обале, у водама Арктичког океана.

Сценарио војног сукоба на Арктику, барем у блиској будућности, није изгледан. Међутим, гледајући припреме које врше све приморске државе на Арктику, потпуно је разумна процена да је вероватноћа такве врсте рата, у том региону, врло висока. Сазнања о резервама енергената на Арктику нису нова, али је развој технологије тек последњих деценија на путу да омогући њихову исплативу експлоатацију, као и развој оружаних средстава и система, довољно поузданих и ефикасних у поларним условима. Распоређивање снага безбедности у региону, за сада се правда проактивним деловањем – демонстрирањем моћи. Међутим, оне могу бити употребљене и у мисијама спречавања еколошких катастрофа и отклањања њихових последица, као и мисијама трагања и спасавања или услед несрећа на нафтним платформама или танкерима.

Главни чиниоци одржавања тренутног мира у региону су билатерални споразуми између држава, као и чињеница да су, од укупно пет обалских држава, четири државе чланице НАТО. Такође, предузимају се активне мере у циљу јачања улоге Арктичког савета.

Иако и данас постоји могућност да Арктик постане зона глобалне сарадње у будућности, усмерена на научна истраживања и глобалну заштиту животне средине, вероватније је да ће имати слику бојног поља, не само између држава, већ и између различитих економских и политичких интереса. Сукоб ће се сигурно одвијати на политичком, економском, културном и дипломатском нивоу.

Кључ будућности Арктика је ствар избора људске врсте, а у том региону, људску врсту представљају владе заинтересованих обалских држава. Оне имају могућност, потребу и обавезу да штите и развијају Арктички регион.

ЛИТЕРАТУРА

- Березина Елена, „Есть ли жизнь без нефти“, *Российская газета*, 17.03.2016.
- Кнежевић Милош, *Призма геополитике*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Лазански Мирослав, „Топљење леда подгрејало интересе великих сила“, *Политика*, 17.11.2012.
- Филијовић Марко, „Територијално разграничење на Арктику“, *Војно дело*, Медија центар „Одбрана“, Београд, бр. лето 2010, стр. 90-105.

- Степић Миломир, *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.
- Arctic Environmental Protection Strategy – AEPS*, 14.06.1991.
- Arctic Ocean Map and Bathymetric Chart*, Internet, <http://geology.com/world/arctic-ocean-map.shtml>, 15/09/2017.
- Business insider*, Internet, <http://static.businessinsider.com/image/53750c126bb3f72e37360e2c-1200/image.jpg>, 29/09/2016.
- Christensen Svend Aage, *Are the Northern Sea Routes Really the Shortest?*, Danish Institute for International Studies, March 2009.
- Coffey Luke, Kochis Daniel, *NATO Summit 2016: Time for an Arctic Strategy*, The Heritage foundation, ISSUE BRIEF NO. 4578 June, 2016.
- Dunbar Maxwell John et. al., *Arctic*, Encyclopedia Britannica, Internet, <https://www.britannica.com/place/Arctic#ref518847>, 15/09/2016.
- Kolbert Elisabeth, *Field Notes from a Catastrophe: Man, Nature, and Climate Change*, Bloomsbury USA, 2006.
- Krizmanić Ivan, *Pomorsko pravo*, priručnik, Pomorski fakultet, Split.
- Mićunović Vojislav, *Primjena propisa Konvencije Ujedinjenih nacija o pravu mora na razgraničenje suverenosti mora i razvoj pomorstva Crne Gore*, Štamparija Obod DD, Cetinje, 2009.
- Salpin Charlotte, *The Continental Shelf beyond 200 M, The Commission on the Limits of the Continental Shelf and its work*, Division for Ocean Affairs and the Law of the Sea (DOALOS), Office of Legal affairs, United Nations, nov 2015.
- Slatt Roger M., *Stratigraphic Reservoir Characterization for Petroleum Geologists, Geophysicists, and Engineers: Handbook of Petroleum Exploration and Production*, Vol. 6, Elsevier Science, 2007, chapter 8.
- Sweedish Defence Research Agency, “Geopolitics of Climate Change: Challenges to the International System”, user report, December 2007.
- The Heritage foundation*, Internet, <http://www.heritage.org>, 01/10/2016.
- The Ilulissat declaration, Arctic ocean conference*, Ilulissat, Greenland, 27–29 May 2008.
- United Nations Convention on the Law of the Sea*, 10 December 1982.

Rade Slavkovic, Nenad Milosevic

THE ARCTIC POTENTIALS AS A FACTOR OF INTERNATIONAL SECURITY AND CAUSE OF POSSIBLE CONFLICTS

Resume

Overpopulation of the planet, impaired ecological ballance of the environment, reduced resources, bigger and bigger demand for energy, food and water are the pressing issues of the mankind survival. The well-known changes on the planet have been caused by human species, and global warming is the most drastic of them. Entering the warming process, the planet climate has entered the knot at which the cause and consequence are constantly switching their places. Increase in temperature causes melting of permafrost. The water emerging in that way flows in abundant streams to the sea, thus reducing salinity and raising the water temperature. Consequence of this fact is additional increase in temperature, reduction of total mass of ice, increase in rainfalls, rising of sea level etc. Unstoppable acceleration of global heating is cumulative result of that.

Until recently unaccessable areas have become accessible for movement and research. Permanent changes in permafrost in the Arctic have made the mankind start intensive thinking on use of the untouched reserves of ore and energy abundance of the unaccessable land and water surfaces of the planet.

Apart from accessibility of new sources, melting of permafrost enabled possibility for making some new sea routes which significantly shorten distances between the world busiest harbours and consequently reduce the expenses of the goods transport. Albeit still incomplete and unsafe, new waterways have quickly become subject of disagreements among nations and the reason is the possibility of making money through charging the passage. Fact that the Arctic is the border area between two largest antagonistic countries on the planet, its strategic position is of enormous significance for defence of all the border countries.

Trying to provide the best possible strategic position for themselves, either for economic or defense reasons, the nations and countries have for now been involved in conflicts on technological, diplomatic and legal fields proving their right on territory and aquatorry and, together with them, their resource. Lack of consent on the way of defining the boundaries of the Arctic Circle and the boundary lines of the continental shelves enables multiple interpretation and creates legal

vacuum in which many interested parties see their opportunity to grab a piece of the cake.

Territorial divisions have been agreed on in most cases. The United States of America and Russia are the biggest competitors there. On one side are US as leading country of NATO, members of which are all other countries interested in the Arctic issue; some of them have mutually unsolved territorial issues (for example, USA and Canada). Russia is on the other side and its obvious advantage can be seen through thought-out actions, legally and scientifically based arguments and demands presented in the United Nations. It is also important to emphasize that Russia, compared to its competitors, has significantly developed in terms of technology in the field of successful functioning in icy environment. This provided conditions for Russia to form military task force and renew (or build) numerous installations and bases in direct vicinity of the territory of its aspirations. Patient and legally based actions supported by latent military force threat enable Russia to strictly follow its agenda in order to achieve its interests.

Having in mind the fact that smaller part of the Arctic territory has not been agreed on so far, there is common estimation that the final demarcation will be done without any armed conflict in future. On the other side, more and more frequent inflammatory rhetoric in the world against Russian actions, giving pseudo-arguments in their claims about „the right on national excellence“, military preparations and some unilateral acts of the interested parties make us conclude that an armed conflict is unavoidable. The situation is additionally complicated by assertions given either publicly or through the national strategies by the external countries interested in the issue (Great Britain, Scotland, China etc.).

Keywords: Arctic, polar circle, energy, resources, waterway, influence, geostrategy, energy security

* Овај рад је примљен 07. октобра 2016. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 06. децембра 2017. године.